

Isarukitsoq – Den stumpvingede

Af Morten Meldgaard

En vinterdag i 1815 sejlede en grønlandsk fanger ind til Qeqertarsuatsiaat (Fiskenæsset) med en gejrfugl fastgjort til kajakken. Uden at vide det havde han fanget den sidste gejrfugl, der vides set ved de grønlandske kyster. Skæbnen ville, at netop denne fugl skulle blive den eneste udstoppede gejrfugl, der »overlevede« til idag. Ad snørklede veje gik fuglen fra fangerens hænder til købmand Heilmann i Qeqertarsuatsiaat, videre til fuglesamleren von Bennicken i Kiel og herfra til ornitologen Emil Hage i Stege, for endelig at blive solgt for 50 rigsdaler til Zoologisk Museum i København, hvor den stadig befinder sig.

Kun 29 år efter, i 1844, blev de sidste to gejrfugle set i live og slået ihjel på den lille vulkanske ø Eldey, og dermed var en af Nordatlantens mærkværdigste fugle udryddet for altid.

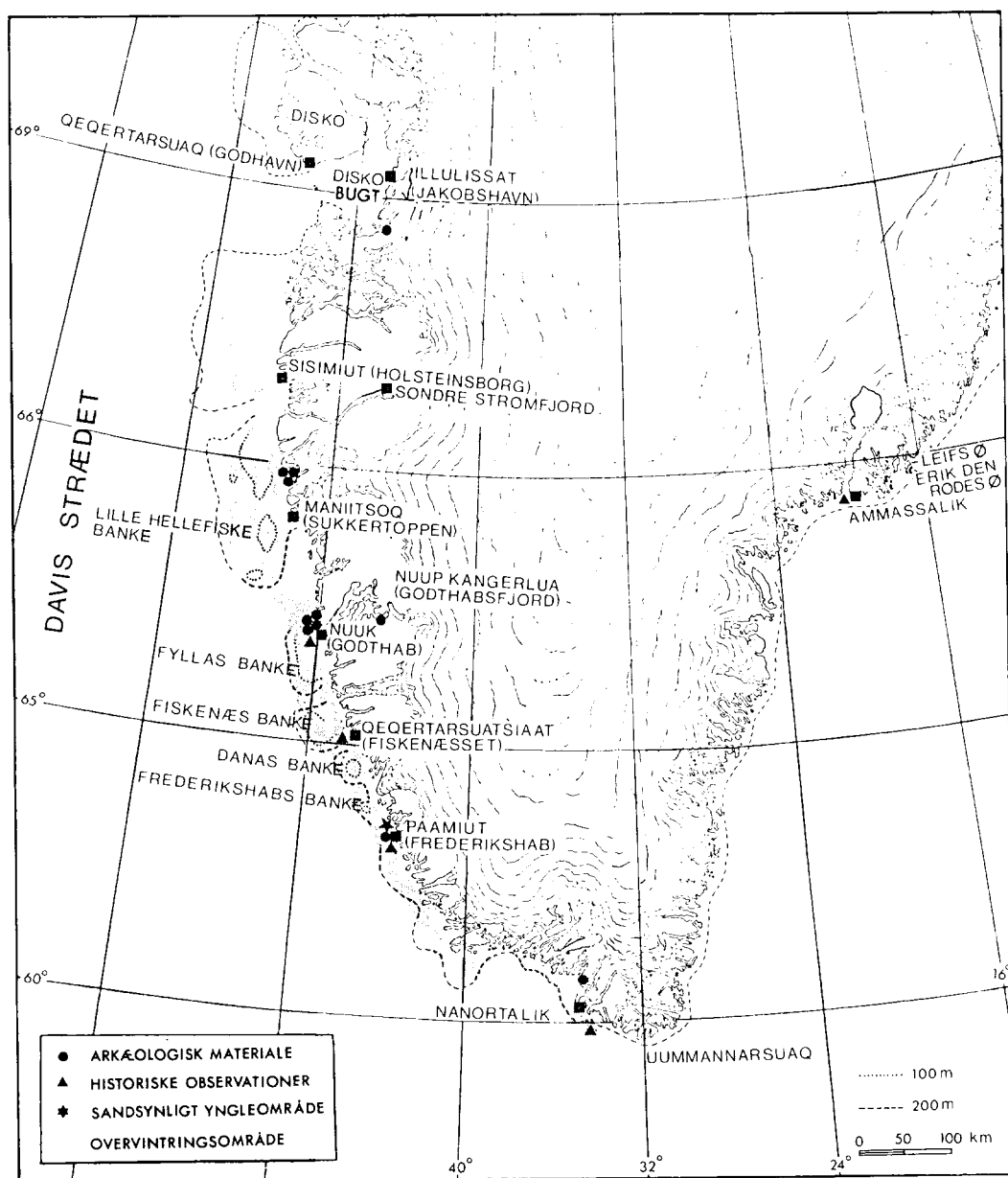
Gejrfuglen, der bærer det latinske navn *Pinguinus impennis*, var en gåsestor alkefugl, der i farvetegning og næbform mindede en del om alken. Mellem øjet og næbroden havde den en karakteristisk oval, hvid plet, der i vinterdragten og hos de unge fugle var

Den udstoppede gejrfugl på billedet blev dræbt i 1815 ved Qeqertarsuatsiaat. Det var sidste gang, arten blev set ved Grønlands kyster. Idag er det den eneste udstoppede gejrfugl, der kendes fra Grønland. Eksemplaret befinder sig på Zoologisk Museum i København. Foto: Geert Brovad.

isprængt brune fjer. Vingerne, der var ganske korte, var helt ubrugelige til flyvning. De var istedet udviklede til specialiserede svømmeredskaber, der hurtigt og effektivt drev fuglen gennem vandet, når den var på jagt efter ulke, stenbidere og andre fisk. Netop de korte vinger har givet den det grønlandske navn Isarukitsoq – Den stumpvingede.

Gejrfuglen ankom til Vestgrønland i september og overvintrede til havs på fiskebankerne. Kun sjældent blev disse fugle set nær kysten, men i visse år, sandsynligvis drevet af vedvarende vest-

Gejrfuglens forekomst i Grønland.

lige storme, kunne de optræde under land i større tal. Overvintringsområdet strakte sig fra Kap Farvel-området og ca. 800 kilometer mod nord til Maniitsoq. I februar trak fuglene sydpå til

ynglepladserne ved New Foundland eller Island, en svømmetur på ca. 2000 kilometer.

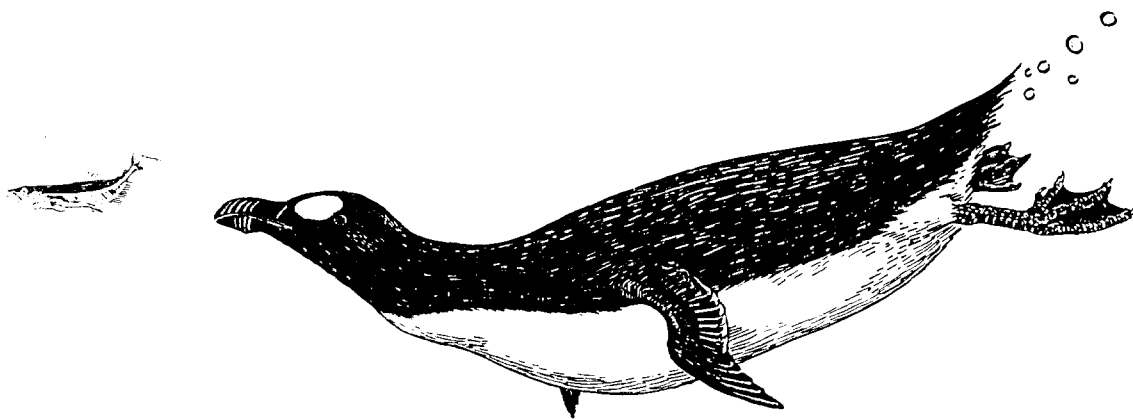
Grønlandspræsten og naturhistorikeren Otto Fabricius, der boede i Paamiut-

området fra 1768 til 1773, beretter i sit berømte værk *Fauna Groenlandica*, hvorledes han i august måned blev præsenteret for gejrfugleunger, der endnu var iklædt deres dundragt. Det er sandsynligt, at disse unger klæggede på en af de mange øer i området. Selvom de fleste grønlandske gejrfugle kun opholdt sig ved kysterne om vinteren, så ser det altså ud til, at der også var en lille bestand af ynglende fugle i Sydvestgrønland.

På baggrund af en beretning i sagaerne har man længe ment, at Gejrfuglen i 1500-tallet yngede ved Ammassalik i Østgrønland, idet man identificerede sagaberetningens »Gunbjørns Øer« som Erik den Rødes Ø og Leifs Ø. Nyere undersøgelser har dog vist, at beliggenheden af Gunbjørns Øer er højst usikker, og dermed må vi nok afskrive Gejrfuglen som østgrønlandsk ynglefugl. Det skal dog nævnes, at den enkelte gange har optrådt i området som strejffugl, sandsynligvis fra de islandske ynglebestande.

Forhistorisk fund

Fund af ialt 148 knogler fra 10 vestgrønlandske bopladser fortæller, at Gejrfuglen også hørte til den grønlandske fauna i forhistorisk tid. De fleste knogler stammer fra bopladser, der ligger på de yderste småøer nær fuglens overvintningsområder. Men enkelte fund tyder på, at fuglen for 3–4000 år siden var mere udbredt end i senere perioder. Det drejer sig dels om tre vingeknogler udgravet i 1986 på den 4000 år gamle boplads Qeqertasussuk, og om syv knogler fra den 3500 år gamle boplads Itivnera i Godthåbsfjorden. Qeqertasussuk-fundet skubbede Gejrfuglens nordgrænse ca 400 kilometer mod nord, og Itivnera ligger dybt inde i det store fjordkompleks langt fra typiske overvintringsområder. For 4000 år siden var klimaet noget mildere end det er idag og havet lidt lunere, og det kan have givet den ellers borealt udbredte fugl mulighed for at trænge nordpå langs vestkysten. De fugle, der blev dræbt for 3500 år siden i Godthåbsfjorden, kan

Gejrfuglen tilbragte det meste af livet på havet over fiskebankerne, f. eks. ud for Newfoundland og Vestgrønland. Kun i den korte yngletid i maj–juni var den på land. Dens vigtigste føde var småfisk, som den fangede under dykning.
Tegning: Ole Høegh Post.

Gejrfuglens sommerdragt. Foto: Geert Brovad.

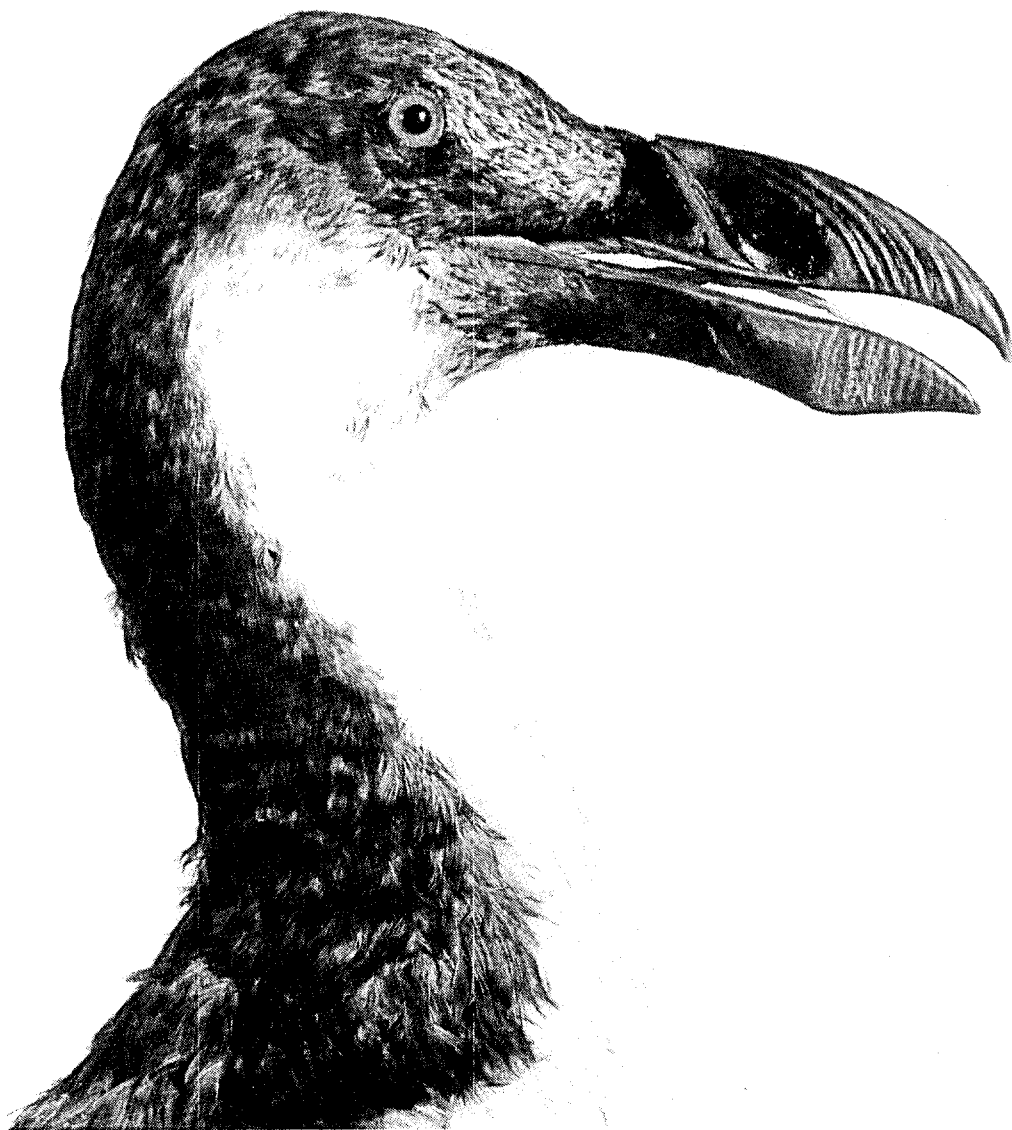
have været oversomrende ungfugle eller voksne fugle, der ynglede i området.

Fangsten

Den grønlandske Gejrfugl har stået på Inuit's menu gennem mere end 4000 år. Snitmærker på knoglerne fortæller, hvorledes den i forhistorisk tid blev

skindlagt, parteret og spist. Men først med Otto Fabricius får vi en mere detaljeret beskrivelse af jagten på og udnyttelsen af den store alkefugl.

Gejrfuglen var en hurtig og udholdende svømmer og dykker, der kunne være neddykket lige så længe som en Grønlandssæl, og derfor deltog ofte flere

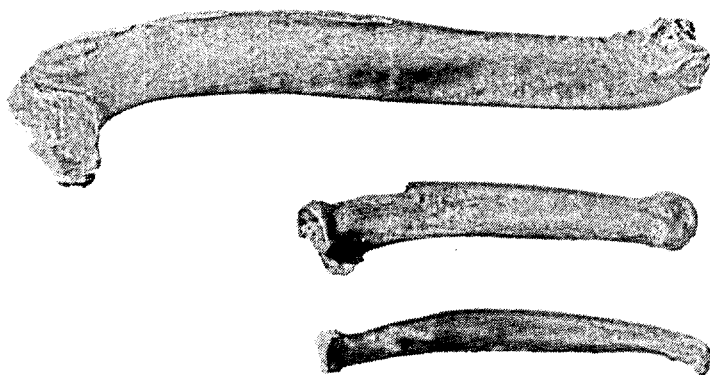

Om vinteren var gejrfuglens hvide fjer mere udbredte, og den hvide plet ved øjet var isprængt brune fjer. Foto: Geert Brovad.

kajakmænd i jagten. Når fuglen først var blevet opdaget, gjaldt det om ved råb at skræmme den til at dykke. Lige så snart den atter dukkede op, skræmtes den igen til at dykke, og således blev man ved, indtil den udmattede fugl tilsidst kunne aflives med fuglespyd eller blærespyd. Når den følte sig jaget, kunne den blive

agressiv, og man skulle være forsigtig ikke at blive bidt af dens meget kraftige næb.

Gejrfuglen var af flere grunde et eftertragtet bytte. Dels var den stor og kødrig og meget fed, og dels havde den et glimrende skind. Fedtet blev brugt i spæklampen, og det meget dunrige skind

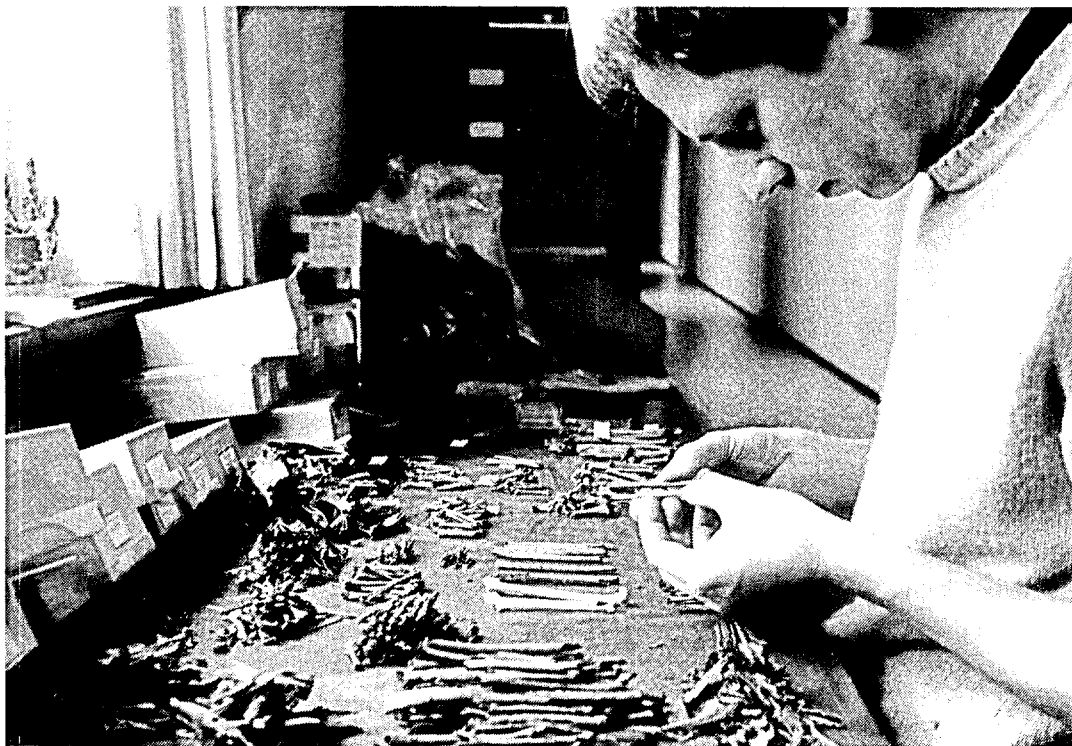
De nyfundne vingleknogler fra den 4500 år gamle boplads Qeqertasussuk i Disko Bugt. Bemærk, at de to underarmsknogler kun er halvt så lange som overarmsknoglen. Gejrfuglen kunne derfor ikke flyve, men vingerne var glimrende til at svømme og dykke med. Foto: Geert Brovad.

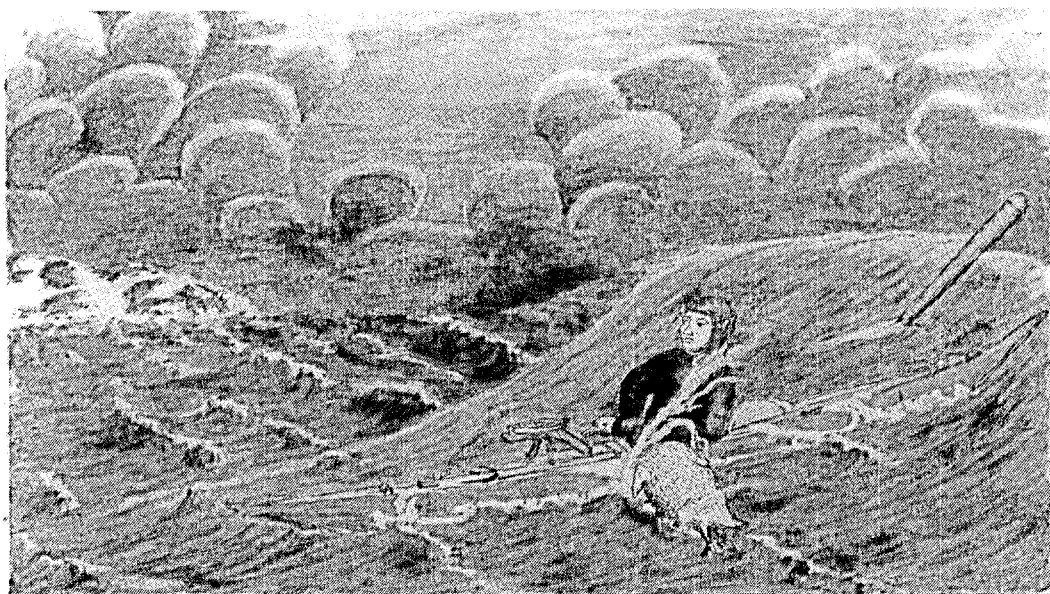

var velegnet til varme fugleskindspelse. Særligt det hvide halsskind blev anset

for at være smukt i dragten. De sorte fødder blev påsyet sælskindsposer som

Det var under sorteringen og artsbestemmelsen af de godt 100.000 dyreknogler, der er udgravet på Qeqertasussuk bopladsen i Disko Bugt, at de tre gejrfugleknogler dukkede op. Artiklens forfatter, fotograferet af Geert Brovad.

*Nº 2. ningāne ximaykamit hāivalivdlum Isarukitov
suak nuordlugulo pātine hataghai.*

Gejrfuglen optræder i Inuit's sagn. Her har kunstneren Aron fra Kangeq (1822–1869) malet en akvarel, der illustrerer fortællingen om »Fangerne fra Qilanngait«. Historien beretter, at storfangeren taber sin åre, idet han harpunerer en gejrfugl. For ikke at kentre i stormvejret må han bruge fuglen som balancestang, og det lykkedes ham til sidst at nå sikkert i land. (Originalen findes på Grønlands Landsmuseum, Nuuk).

dekoration, og dele af spiserøret blev pustet op og benyttet som blære på blærespyd.

Også europæerne ved kolonierne havde glæde af fuglen. Således er der i Hans Egedes hus ved Håbets Ø nær Nuuk udgravet rester af måltider, hvor man har spist Gejrfugl, og Fabricius beretter hvorledes kolonisterne brugte dens skind til sengetæpper.

Udryddelsen

Selvom Gejrfuglen alle dage var et velkomment bytte for inuit, så kom den aldrig til at spille en større rolle i husholdningen. I køkkenmøddingerne er den kun repræsenteret af ganske få knogler ud af tusinder fra andre alke-

fugle, måger, ryper, sæler m. m., og fuglen er altid blevet omtalt som en sjælden fangst. Det var da heller ikke inuit's jagt, der blev årsag til Gejrfuglens udryddelse. For at finde den, må vi vende blikket mod New Foundland og Island, hvor den havde sine ynglepladser på små øer og skær. Den lille flade Funk Island ved New Foundland husede oprindeligt talløse skarer af ynglende Gejrfugle. Men europæiske fiskere opdagede allerede i 1500-tallet dette store spisekammer, og de tog for sig af de forsvarsløse fugle og af dens store blommerige æg. I slutningen af 1700-tallet var fuglen udryddet i den vestlige del af Nordatlanten, og den 5. juni 1844 blev de sidste to slået ned på den lille ø Eldey sydvest

På dette udsnit af kobberstikket ses en fanger, der med sit blærespyd sigter på en stor fugl med små, korte vinger, sandsynligvis en gejrfugl. Stikket er udført af Jobanne Fosie efter Hans Egede.

for Island. For nylig fremsatte den svenske zoolog Axel Bengtsen den teori, at mennesket nok havde givet Gejrfuglen dødsstødet, men at de klimatiske ændringer, der blev afstedkommet af »Den lille Istid« (1500–1700 e.Kr.) kan have været medvirkende årsag til nedgangen i bestanden. Gejrfuglen har sandsynligvis været særlig følsom overfor ændringer i fødegrundlaget omkring ynglepladserne. Hvis byttedyrene i nogle år svigtede,

slog ungeproduktionen fejl, og på længere sigt måtte bestanden gå ned. Selvom klimaændringerne kan have forberedt undergangen, så var det dog mennesket, der satte punktum, og Gejrfuglens sørgelige saga viser med al ønskelig tydelighed, hvor sårbare, store og specialiserede arter er for menneskets efterstræbelse. Sådanne arter kræver ekstraordinære hensyn, hvis de på længere sigt skal overleve i vort selskab.

Fra åbningen af »Gejrfugleudstillingen« den 18. juli 1987 på Qasigiannguut Museum. Udstillingen vil kunne ses på Grønlands Landsmuseum i Nuuk i januar og februar 1988. Foto: Morten Meldgaard.

